

Григор'єва Христина Антонівна,

д.ю.н, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ЮРИДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНИХ РОЗПІСОК (НА МАТЕРІАЛАХ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

У складних умовах воєнного часу цілком очікувано загострюються усі традиційні проблеми суспільства. Зокрема, надзвичайно актуалізується продовольче питання, яке набуває критичних рис у контексті забезпечення нормального функціонування сільського господарства. За час масштабних воєнних дій на території України протягом 2022 року агробізнес держави зазнав серйозних потрясінь: порушення логістичних зв'язків, закриття багатьох підприємств, втрати посівів та врожаїв, фізичні перепони для ведення землеробства тощо. Проте однією з найбільших проблем агробізнесу сьогодення слід визнати саме фінансову проблему. Вона має кілька взаємопов'язаних складових: а) несприятливі зміни валютних курсів; б) значне підвищення вартості ресурсів: мінеральних добрив, засобів захисту рослин, паливно-мастильних матеріалів, насіння та інших; в) суттєве збільшення ризиків ведення сільськогосподарської діяльності, що знижує шанси на залучення кредитного фінансування. Справді, складається ситуація, коли агробізнес наразі потребує додаткових грошей, однак можливість їх отримання різко знижена.

У зв'язку з цими об'єктивними обставинами актуалізується питання щодо альтернативних способів залучення позикових коштів. У цій доповіді ми зацентруємо увагу на такому перспективному правовому інструменті як аграрна розписка. Відповідно до Закону України «Про аграрні розписки» під аграрною розпискою розуміється товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах. Цей правовий інструмент альтернативного фінансування сільськогосподарського виробництва фактично працює в Україні з 2015 року, і за цей час спостерігається стійка позитивна динаміка розширення застосування аграрних розписок. В умовах воєнного часу, коли існує гостра потреба у вчасному задоволенні попиту агробізнесу в фінансових ресурсах, аграрні розписки потенційно можуть зіграти важливу роль у цих процесах. Однак для того, щоб ці відносини

були максимально ефективними для усіх їх учасників, варто звернути увагу на кілька особливостей аграрних розписок, які були яскраво висвітлені в актуальній судовій практиці останніх років.

1) *Аграрна розписка – це односторонній правочин, а не договір.* Її сутність полягає у взятті боржником на себе безумовного зобов'язання щодо поставки обумовленої сільськогосподарської продукції або грошових коштів визначеному кредитору. Цією своєю особливістю аграрна розписка суттєво відрізняється від схожих за своїми зовнішніми проявами договорів контрактації та форвардних контрактів, які передусім передбачають зустрічні права та обов'язки обох сторін.

2) *Співвідношення аграрної розписки із договором, яким встановлені зобов'язання.* Однозначне розуміння цього питання має надзвичайно важливе значення на практиці. Справа у тому, що реальні суспільні відносини в аграрній сфері складаються часто за таким сценарієм: сільськогосподарський товаровиробник укладає із постачальниками ресурсів договори поставки, але розраховується за ними пізніше – за рахунок майбутнього урожаю. При цьому для забезпечення виконання цього зобов'язання постачальнику видається аграрна розписка, якою зокрема накладається застава на майбутній урожай. Таким чином, описані аграрні відносини опосередковуються двома правочинами – договором поставки та аграрною розпискою. У випадку невиконання чи неналежного виконання зобов'язань з розрахунку за поставлені ресурси, цілком закономірно постає питання про те, як співвідносяться ці документи між собою. Аналіз судової практики продемонстрував, що саме це питання стало найбільш проблемним під час становлення інституту аграрних розписок. У процесі вивчення відповідних спорів, можна виділити три основні варіанти розуміння співвідношення між договором поставки та аграрною розпискою, що була видана на забезпечення виконання зобов'язання за цим договором:

- *поглинання* – підхід, за якого аграрна розписка розуміється як додаток до договору поставки. Таке бачення аграрної розписки суперечить спеціальному законодавству, оскільки вона є окремим самостійним правочином, що опосередковує безумовне зобов'язання боржника. Відповідне розуміння було спростоване, наприклад, постановою Верховного Суду від 24 травня 2022 року у справі № 906/708/20;

- *залежність* – підхід, за якого договір поставки розглядається к основне зобов'язання, а аграрна розписка – як додаткове. За цього підходу вважається, що додаткове зобов'язання виникає тільки за наявності головного (основного) зобов'язання і нерозривно пов'язане з ним. Додаткові зобов'язання завжди слідують долі головного зобов'язання і автоматично припиняються разом з ним. Таке розуміння співвідношення договору поставки та аграрної розписки досить поширене: кредитори, наприклад, вважають, що внесення змін до договору автоматично змінює умови аграрної розписки; боржники часто апелюють до того, що недійсність договору тягне автоматичну недійсність аграрної розписки, тощо;
- *автономність* – підхід, згідно з яким договір поставки та аграрна розписка юридично незалежні один від одного. Слід наголосити на тому, що саме цей підхід обраний судовою практикою як той, що відповідає нормам чинного законодавства (наприклад, постанова Верховного Суду від 23 червня 2022 року у справі № 910/430/21). Зокрема, це означає, що слід підкреслити кілька важливих наслідків.

По-перше, аграрна розписка має виконуватися незалежно від виконання договору поставки. По-друге, зміна умов договору поставки не впливає на дійсність та умови аграрної розписки. По-третє, виконання аграрної розписки не залежить від факту оскарження чи недійсності положень договору поставки, на забезпечення виконання якого така аграрна розписка була видана. По-четверте, оскільки аграрна розписка є самостійним правочином, то вона може бути визнана недійсною на підставі норм ст. 203 та 215 ЦК України.

Указані правові висновки є надзвичайно важливими для глибокого розуміння юридичної природи аграрної розписки та правильного сприйняття механізму її дії.

3) *Розповсюдження дії законодавства про заставу на відносини щодо видачі, виконання та обігу аграрних розписок.* Оскільки забезпечувальна функція аграрної розписки полягає у тому, що на майбутній урожай накладається застава до виконання обумовленого зобов'язання, то судова практика йде по шляху розповсюдження законодавства про заставу на відносини у сфері видачі, виконання та обігу аграрних розписок. Законом України «Про заставу» встановлено, що застава виникає на підставі договору, закону або рішення суду.

Відносно аграрних розписок застава на майбутній врожай виникає на підставі прямої вказівки закону. За загальним правилом, предметом застави може бути «майно, яке стане власністю заставодавця після укладення договору застави, в тому числі продукція, плоди та інші прибутки (майбутній урожай, приплід худоби тощо)». Таким чином, Закон України «Про аграрні розписки» теж слід розглядати як частину сучасного заставного законодавства.

Підсумовуючи вищенаведені міркування, слід вказати, що, незважаючи на стабільність спеціального законодавства, що протягом десяти років не зазнавало скільки-небудь суттєвих змін, судова практика методично відшліфовує юридичний портрет аграрної розписки. Це слід визнати позитивною тенденцією, оскільки в сучасних умовах аграрна розписка – як вже добре відомий та опрацьований правовий інструмент – може отримати поштовх до подальшого поширення. Для мінімізації виникнення спірних ситуацій однозначне розуміння ключових рис аграрної розписки є надзвичайно важливим.

Канівець Людмила Анатоліївна,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ГРОМАДЯН ДО УЗБЕРЕЖЖЯ МОРІВ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ

Однією з природних основ економічного розвитку держави, забезпечення добробуту населення є водні ресурси, які, з-поміж іншого, значною мірою визначають можливості для організації відпочинку і оздоровлення людей. Є національним надбанням Українського народу. Будучи уразливими, водні об'єкти вимагають здійснення ефективного екологічно спрямованого захисту.

На сучасному етапі особливого значення набуває утвердження України як морської держави, що має найбільшу серед держав Азово-Чорноморського басейну довжину морського узбережжя (2759, 2 кілометра) і понад 72 тис. кв. кілометрів виключної морської економічної зони [1]. Одним із основних рекреаційних ресурсів є Чорне море, яке у поєднанні з іншими чинниками – наявністю привабливих ландшафтів, сприятливого клімату, морських пляжів, джерел мі-